

Smörbacka – ett minne blott

Av Joakim Johansson

Bland alla de namn på platser och ställen som har funnits i våra omgivningar är det en del som fångar ens uppmärksamhet lite extra när man hör dess namn. Vad sägs om Smörbacka! Ett namn jag själv fastnade för första gången jag såg det. Men tyvärr, sedan 1880 finns inte det vackra namnet kvar på den plats det en gång var.

Till att börja med måste du ha koll på var Hackefors sluss är belägen. Det är nämligen kring denna plats vi kommer att befinna oss i denna text. Ovanför Hackefors sluss ligger Klocksippevägen ett villaområde med både halvsekelgamla och nyare villor blandade om vartannat på en lummig vacker höjd över Stångån, liksom en platå mellan slussen och skogsbacken ovanför området. Detta område hette förr Smörbacka. Här möts idag Hjulsbrovägen och Uvebergsvägen. Vägarna hängde förr ihop under namnet Hjulsbrovägen och sträckningen tillkom 1901.

Vid Hackefors sluss ligger sedan 1935 Hackefors kraftstation. Här brusade forsen förr vilt och fritt. Naturens krafter nötte på berggrunden och Stångåns vatten virvlade runt stenar och strandnära trädstammar. På forsens östra strand växte för länge sedan en liten by upp. En man vid namn Hake var troligtvis en tidig ägare av forsen och byn, Hakes fors blev sedermera Hackefors. Den västra stranden, vid det nämnda villaområdet, hörde till Qvinneby gård sedermera Ekholmen. Tidigt lärde våra förfäder sig att nyttja forsens kraft. På Hackefors ägor anlades tidigt två kvarnar vars verksamhet fanns kvar till 1885 respektive 1929. Men det var på gården Qvinnebys ägor som den vackra höjden fanns och som då hette Smörbacka.

Redan år 1511 nämns platsen i Biskop Hans Brask kopiebok som "*Smörkulla*", en höjd i Landeryd. Brask ägde nämligen Hjulsbro gård vars ägor gränsade till denna backe. På en karta över Ekholmen 1705 står det att det fanns ett torp på platsen och kartritaren skrev "*Smörbacken*" även om det östgötska uttalet nog var Smörbacka.

Namnets ursprung är okänt. Ortnamnsforskare har haft flera förklaringar, Oskar Lundberg skrev i *Fataburen* 1910 att namnets betydelse har förklarats som kultplats men även i samröre med vattendrag. Jag kan för övrigt föreställa mig denna backe helt utan bebyggelse, beklädd med stora ekar längs åkanten och med en fantastisk utsikt ner mot Hjulsbroforsen i söderoch norrut över Stångån nedströms Hackefors. Det måste ha varit en vacker plats.

Som med allt omkring oss så ger vi det smeknamn eller namn vi förknippar och känner igen saker med. Inom ortnamnsforskningen har jag funnit om Lenastugan i en anteckning från 1931. Uppgiftslämnaren skrev att den här stugan sa man "Lena" om när man pratade om den och "Lenastället". Det är så som även ett namnlöst hus får ett namn. När sedan namn ska in i byråkrati och myndigheter kan de få en mer fast namngivning liksom denna fick någon gång i mitten av vårt förra sekel nämligen "Lenastugan".

Åren 1960-70 fungerade stugan som förråd. Därefter har den varit uthyrd som sommarstuga. 1975 köptes både Ullstämman Mellangård och Sörgård av Linköpings kommun och Lenastugan har sedan dess ägts och hyrts ut av kommunen.

Den timrade stugan bevakas nu av föreningens bevarandekommitté i väntan på vad kommunen planerar med områdets framtid. Stugan har länge fungerat som sommarstuga, men från förra sommaren (2006) hyrs den inte ut längre. Hembygdsföreningen bevakar därför stugan så att den inte går samma öde tillmötes som det välbevarade torpet Mossen som revs av kommunen i april 2006 utan samråd eller förfrågan med allmänheten trots att det i kommunens internbudget står: "Samtliga fastigheter som blir hyreslediga och inte behövs för kommunal verksamhet eller kommunens utbyggnad ska försäljas eller rivas." Bevarandekommittén anser att Lenastugan ska bevaras på plats för att Ullstämmas historia i landskapet inte helt ska raderas ut bland återvinningcentral och kommande bebyggelse.

Stugan bör få behålla sitt öppna läge från Brokindsleden sett, så att inte några fastigheter byggs och döljer stugan.

Familjen Karlsson

Statare *Nils Fredrik Karlsson*. född 22 november 1819 vid Stora torget i Linköping. Död 25 mars 1889 i Övre Ullstämman.

Lena Katharina Eriksdotter född 25 maj 1835 i S:t Lars.

Död 11 februari 1901 i Lenastugan.

Sonen *Karl Fredrik Nilsson* född 27 januari 1865 i Landeryd.

Flyttade till Skeda 29 oktober 1880.

Sonen *Johan August Nilsson* född 26 maj 1867 i Landeryd.

Flyttade till Slaka 24 oktober 1884.

Sonen *Gustaf Wilhelm Nilsson* född 1 september 1870 i Landeryd.

Flyttade till Slaka 24 oktober 1887.

Dotter *Carolina Amalia Nilsson* född 24 oktober 1876 i Landeryd.

Änkan Lena Karlssons ställe

Joakim Johansson

Du har kanske lagt märke till det, Lenas ställe alltså. Det ligger lite så där svenskt lagom. Lagom inbäddat bland ekarna, lagom undanskymt och lagom långt från bebyggelse. Stället jag menar är den där röda lilla stugan som ligger granne med det lagom vackra men betydelsefulla återvinningscentralen vid Ullstämman. Från Brokindsleden ser man stugan som ligger likt en svensk sommardröm, rofylt och idylliskt innanför åkrar och ekar. På framsidan på bladet finns huset på bild.

Namnet är Lenastugan och den ska ha uppförts på 1890-talet, men stugans namn tillkom först under mitten av vårt förra sekel, innan dess hade stugan inget namn.

Vi ska följa vår Lena som gav namn till stugan. Hon föddes som Lena Katharina Eriksdotter den 25 maj 1835 i vår grannsocken S:t Lars, nära gränsen till Landeryd i torpet Lottlyckan på Blästads ägor. Hennes make var drängen Nils Fredrik Karlsson. Han hade kommit till Landeryd 1858 med sin första hustru, jämgamla Anna Nilsson och deras femåriga dotter och flyttat in som torpare i Harvestads torp Nysäter. I maj 1862 dog hans första hustru av lunginflammation. Nils Fredrik flyttade då 42 år gammal till Övre Ullstämman och blev dräng vid Mellangården. Där träffade han 27-åriga Lena som hade varit piga vid gården i sju år. Efter två år ingick de äktenskap med varann och i januari året efter föddes första sonen. De skulle komma att bo kvar i många år och arbeta som statare vid gården för ägaren Carl Johan Ljungstedt. Makarna fick totalt tre söner och en dotter tillsammans. Vartefter att barnen blev stora flyttade de, som brukligt var, iväg för att ta tjänst vid andra gårdar. År 1889 drabbades Nils Fredrik av kräfta och gick bort den 25 mars, 69 år gammal.

53-åriga änkan Lena Karlsson bodde ensam kvar med dottern. År 1891 skrivs de som boende i tillhus (betyder hyresgäst) vid Övre Ullstämman, vilket med stor sannolikhet är att de då bodde i den nybyggda stugan. Möjligtvis byggdes stugan som ett tack till Lena eftersom hon och maken arbetat vid gården i så många år. Intressant är att stugan aldrig fått något namn, alla vid gården skrevs i husförhörslängden enbart som boende vid Övre Ullstämman Mellan- och Södergård.

Dottern Amalia flyttade också vartefter och Lena bodde ensam kvar. I föreningens torpbok berättas följande om änkan. "*Hon köpte bland annat upp kalvar av bönderna i trakten, slaktade och styckade dem själv och drog köttet på en dragkärria till stan, där hon sålde det på torget*" Änkan Lena Karlsson dog i sin stuga den 11 februari 1901, vid 65 års ålder.

Stugan fungerade efter änkan som statarbostad för Sörgårdens statare. Stugan ansågs även vara vägglusfri då den stod obebodd långa perioder.

På kartan från 1705 finns även en skinnstamp nedanför Smörbacka vid forsen och på en karta över Hackefors by 1762 finns två skinnstamper vid forsen på Ekholmens strand. Där står att läsa: "*2ne stamper som Sämssmakarne i Linköping mot årlig ränta til jordägare nyttia*". Hur länge stamperna fanns kvar är okänt men det tillkom även ett sågverk vid forsen troligtvis under 1700-talets andra hälft, för i första husförhörslängderna för Landeryd 1789 finns det en stuga kallad Sågarestugan i närhet till torpet Smörbacka. Sågarestugan försvann efter några år in på 1800-talet och istället blev det torparna i torpet Smörbacka som blev sågverksarbetare. Exempelvis bor åren 1828 till 1846 torparen och sågaren Lars Magnus Pettersson med sin familj i torpet Smörbacka.

Stugan benämndes enbart som "*Smörbacka*" förutom i husförhörslängderna 1851-56 och 1857-61 då det står "*Smörbacka sågen*" respektive "*Smörbacka (såg)*".

År 1860 återkommer Lars Magnus Pettersson som änkling, yngsta dottern flyttar samma år och han blir ensam kvar i Smörbacka. Så omkring 1865 köpte Kinda kanalbolaget mark vid Ekholmen för att anlägga Hackefors sluss. Den gamla stugan Smörbacka revs och gav plats för en ny slussvaktarebostad som stod färdig 1869. Lars Magnus fick konstigt nog bo kvar i den nya stugan tillsammans med den nya slussvaktarfamiljen Engström, annars var det ju vanligt att folk fick flytta till andra torp när det var omdaning på gång. Men konstigt nog så skrevs i husförhörslängderna fortfarande Smörbacka. Inte förrän i husförhören för åren 1876-80 så skrev man "*Smörbacka el. Hackefors slussvaktarestuga*". Den 79-årige Lars Magnus dog den 2 december 1877 i "*Hackefors slusstation*" enligt dödboken för Landeryd. I den nya husförhörsboken från och med 1881 skrevs enbart "*Hackefors slussvaktarestuga*".

Så var det månghundraåriga namnet borta. Idag bland villor och gator kan det vara svårt att se Smörbacken, men den finns där under all asfalt och alla villaträdgårdar.

Förra kryssets vinnare:

- 1:a pris: Inga Ahlsén, en Trisslott
- 2:a pris: Kerstin Wahlberg, en lott för 20:-
- 3:e pris: Barbro Olsson, en Tian-lott

Grattis till er!

Tack för alla inskickade svar!